

SUMMARY

Alla Pavlenko

Stanislaw Loputsky - Tsar's Isograph (Icon-Painter) of the 18th century

Analyzed the work of the Stanislaw Loputsky, one of the known Russian painters of the Armory Chamber was researched. Loputsky performed numerous tsar's orders: he created parsonas of the tsar Alexei Mikhailovich, painted the banners, gilded carvings. He was on the first masters of painted maps and drawing of plants.

Key words: Stanislaw Loputsky, painters, the tsar Alexei Mikhailovich

Владислав ГРЕШЛИК**Тринітарні патроцинії церков
візантійсько-слов'янського обряду
в Східній Словаччині та їхні ікони**

Висвітлено окремі аспекти проблеми тринітарних патроциній в церков східного обряду в Словаччині від середньовіччя до 2008 р. На основі збережених пам'яток (храми, ікони) виділені найбільш характерні приклади іконопису Східної Словаччини XVII–XXI ст.

Ключові слова: церкви, тринітарні патроцинії, ікони, Східна Словаччина.

На сьогодні доводиться констатувати, що історія Церкви й храмів візантійсько-слов'янського обряду в Східній Словаччині та всі їхні складові, в т. ч. ікони, досліджені все ще недостатньо або й узагалі не досліджені. Тим часом цікавими могли би бути, наприклад, результати ретельного аналізу регулярних церковних візитацій¹. І хоча патроцинії та храмові ікони Словаччини вже стали об'єктом вивчення², але попереду ще чимало копіткої роботи, щоб у межах спеціальних студій розглянути цю трохи призабуту частину спадщини руської/української культури під іншим кутом зору, ніж дотепер, подібним способом, як аналізуються такі ж пам'ятки в Польщі та Україні³.

Тринітарні патроцинії греко-католицьких церков Східної Словаччини за своєю кількістю аж ніяк не виходять за рамки таких самих показників у регіонах Західної України чи південносхідної Польщі⁴. Дещо відмінна ситуація на теренах Угорщини⁵ та Румунії⁶, де процес асиміляції слов'янського населення супроводжують трансформації і в інших сферах життя, включно з церковною.

Простежити за патроциніями, їхніми змінами найкраще можна на основі шематизмів відповідних єпархій за окремі роки. Проте у випадку Східної Словаччини таке дослідження ускладнюється через територіальний перерозподіл єпархій після Першої світової війни. І все ж, попри те, що зафіксовані дані про парафії та їхні дочірні не завжди мають однакову структуру (скажімо, не всюди конкретизована титулатура Марійних храмів), можна відтворити відносно точну картину протягом майже трьох віків. У рамках актуальних можливостей, для з'ясування складу патроциніїв та динаміки його змін ми вибрали потрібні відомості із шематизмів Пряшівської греко-католицької єпархії, згодом митрополії, за 1833–2008 рр.⁷ та монографій про патроцинії Словаччини⁸. При цьому до уваги було взято також аналогічні процеси в сусідніх регіонах чи державах, що відбулися в адміністративних одиницях Греко-католицької церкви, розташованих на їхній території.

Незважаючи на те, що порівнювані дані досить далекі від абсолютних через нерівномірність відтинків часу, певні неточності, вони виразно відображають деякі специфічні риси згадуваних єпархій. Поширення та фреквенцію патроциніїв ще наочніше показали б відповідні карти всього церковно-культурного ареалу на стику двох близьких, але все ж таки відмінних світів – *Slavia latina* та *Slavia byzantina* зі значними елементами позаслов'янських культур. Свідченням популярності декотрих святих є також назви населених пунктів у досліджуваному регіоні. Особливо ними насичена гірська частина центральної Словаччини. Щодо Східної Словаччини, то тут йдеться лише про одне село – Трочани (від слова Трійця)⁹. Основну частину карт, об'єктом відображення на яких є Католицька церква в Словаччині, вже виконано¹⁰, і ми скористаємося цими результатами.

Загальна чисельність патроциніїв церков Східної Словаччини була протягом століть, попри тиск західного впливу, відносно стабільною. Співвідношення храмів та їхньої титулатури за окремими вибраними роками подаємо в окремій таблиці. Появу нових церков у Пряшівській єпархії супроводжувало тільки незначне зростання кількості патроциніїв: 1833 р. на 310 церков їх було 27, а 2008 р. – на 507 церков – 39 титулів. Подібна ситуація спостерігається й у сусідньому Закарпатті – 676:44. У той же період у 152 храмах Гайдудорозького владичтва було 42 патроцинії, в Холмській єпархії це співвідношення становило 537:75, а в Перемишльській – 738:64.

На відміну від Галичини, де на початку XVIII ст. налічуємо 9 христологічних патроциніїв¹¹, у Пряшівському владичстві XIX ст. їх відомо лише 4¹². Це число

поступово збільшувалося: від 6 (1884 р.) до 8 (2008 р.). Натомість відсоток храмів з тринітарними посвятами, так само як і Марійних¹³, був доволі високий.

Найдавніші збережені церкви з тринітарним титулом з'явилися щойно у XVIII ст. На жаль, їхні первісні храмові ікони не дійшли до наших днів. Старовинні храмові образи, пов'язані з Ісусом Христом, були знайдені у святинях з іншою титулатурою.

Єдина ікона Обрізання Христового з початку XVII ст. належить до кола пам'яток, які в 1608 р. для церкви св. Архангела Михаїла в с. Шариський Щавник намалював Іван Чернецький зі Львова¹⁴. Серединою XVII ст. датована ікона Преображення Господнього¹⁵, яка трактуванням тла близька до творів XVI ст. Інший варіант такого сюжету вибрав собі автор образу з першої половини XVIII ст., що є в церкві св. Архангела Михаїла в с. Матисова¹⁶. Колишня ікона Воздвиження Св. Хреста з храму Покрова в с. Мироля намальована народним майстром у другій половині XVII ст. У тому ж часі створено й одинокий храмовий образ з церкви Стрітіння Господнього в с. Козяни. Із середини XVII ст. дійшла до нас ікона Стрітіння з храму св. Архангела Михаїла з с. Боглярка¹⁷. Її новіша версія з с. Мальцов постала під впливом західного академізму XIX ст. У подібному стилі виконані й інші храмові ікони кінця XVIII–XIX ст. – у церквах Вознесіння сіл Вишній Орлик та Юркова Воля. У XX ст. ця «латинізація» іконопису Східної Словаччини продовжувалася. Певним винятком стали образи православної святині Зішестя св. Духа в Межилабірцях (1948).

Оглядаючи карти на предмет місцярозташування храмів з тринітарними патроциніями, доходимо висновку, що деякі з них найгустіше розміщені в межах Східної Словаччини (включаючи й нинішні римо-католицькі храми): Преображення Господнє, Вознесення Господнє. Така сама ситуація з титулатурами на честь Пресвятої Богородиці та св. Архангела Михаїла. Поки що нам не відома спроба пояснення цього явища. Натомість коли бачимо ще виразніші відмінності між окремими регіонами Словаччини, які стосуються патроциніїв Покрова Богородиці, св. Параскеви Великомучениці, св. Василя Великого або св. Димитрія, то там нема жодних сумнівів, що вони детерміновані саме візантійсько-східнослов'янськими, а не якимись іншими традиціями.

Табл. 1.

Патроційні церкви у регіоні Карпат

Служба Патроційний / титулатура	Орадя 1828 Гр.-кат.	Пряшів 1833 Гр.-кат.	Пряшів 1884 Гр.-кат.	Пряшів 1994 Гр.-кат.	Пряшів 2008 Гр.-кат.	Гайдунорог 1982 Гр.-кат.	Львів 1730-1733	Холм 2005 Гр.-кат., правосл.	Перемишль 1998 Гр.-кат., правосл.	Закарпаття 2000 Гр.-кат., правосл.
Архангел Михайл	0	69	71	66	79	15		46	64	80
Архангели Михайл та Гавриїл	76	0	0	0	0	6		0	0	0
Благовіщення	8	1	0	1	2	6		5	13	10
Богоявлення	0	0	0	0	0	1	16	1	6	0
Василій	3	5	5	8	9	1		4	8	16
Воздвиження Св. Хреста	1	3	3	4	7	4	61	32	32	6
Вознесення Господнє	4	11	11	29	30	9	49	12	18	74
Воскресення Христове	0	0	0	0	0	0	63	1	15	0
Димитрій	3	16	16	15	16	0		23	25	18
Дух Святий	2	9	5	0	0	0		6	21	21
Зішестя Св. Духа	0	0	2	18	16	5	8	2	11	2
Йосафат	0	0	0	1	1	1		5	3	0
Кирило та Меродій	0	0	1	17	15	0		6	0	4
Кузьма та Дам'ян	0	26	24	21	20	0		13	17	0
Миколай	19	20	16	12	12	13		42	73	48
Параскева	3	13	11	9	10	0		32	43	6
Петро та Павло	0	6	7	26	28	5		18	15	45
Покров Богородиці	0	46	50	70	68	25		43	51	79
Преображення Господнє	0	1	1	11	13	3	47	21	21	15
Різдво Богородиці	5	32	39	59	62	10		44	66	73
Різдво Христове	0	0	0	0	0	0	36	2	3	0
Серце Ісуса	0	0	0	2	5	2		0		1

Рис. 1. Обрізання Господнє. 1608.
Шариський Щавник. Шариський музей, Бардіїв

Рис. 2. Преображення Господнє. Середина XVII ст.
Музей української культури, Свидник

Рис. 3. Преображення Господнє. Перша половина XVIII ст.
Матисова. Любовнянський музей, Стара Любовня

Рис. 4. Стрітення Господнє. Кінець XVII ст.
Кожани

Рис. 5. Стрітення. Середина XVII ст. Боглярка.
Словацька національна галерея, Братислава

Рис. 6. Воздвиження Св. Хреста. Друга половина XVII ст.
Мироля

Рис. 7. Вознесіння Господнє. XIX ст.
Юркова Воля

Рис. 8. Вознесіння Господнє. 1793.
Вишній Орлик

Рис. 9. Зішестя Св. Духа. 1949.
Межилабірці

Рис. 10. Карта храмів Богородиці в Словаччині

Рис. 11. Карта храмів Вознесіння Господнього в Словаччині

Рис. 12. Карта храмів св. Архангела Михаїла в Словаччині

- ¹ Шлепецкий А. Визитация сел Маковиці Мануилом Олшавским / Андрей Шлепецкий // *Sborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1967. – Roč. 6. – Zväzok 3: Slavistika. – С. 63–76. Великий внесок у цьому напрямку на матеріали 1806 р. зробив Іштван Удвари (1950–2005). Див.: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása*. Szerkesztette: Udvari István. Nyíregyháza, 1990.
- ² Грешлик В. Патроцінії церков візантійсько-слов'янського обряду в Східній Словаччині та їхні ікони (Вступні зауваження) / Владислав Грешлик // *Історія релігій в Україні: Наук. щорічник*. 2011 р. Львів: Логос, 2011. – С. 522–530; Його ж. Храмові ікони церков візантійсько-слов'янського обряду на Словаччині та західні й візантійські традиції в мистецтві (латинізація і повернення до коренів східнослов'янської культури) / Владислав Грешлик // *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. – Свидник, 2011. – 26: Українці в прикордонних областях Карпат: проблеми акультурації, асиміляції, ідентифікації: Матеріали Міжнар. наук. конф. (Свидник, 17–18 червня 2011 р.). – С. 325–332; Його ж. Патроцінії та храмові ікони св. Великомучениці Параскеви П'ятниці церков Східної Словаччини / Владислав Грешлик // *Історія релігій в Україні: Наук. щорічник*. 2012 р. – Львів: Логос, 2012. – С. 494–500; Grešlík V. Patrocinium a ikony sv. Demetra Solúnskeho na Slovensku / Vladislav Grešlík // *Ikona – staronový nástroj evanjelizácie: Súbor štúdií*. – Trnava: Dobrá kniha, 2011. – С. 153–160. Усі тексти, включно з цією статтю, є складовою проекту VEGA 1/0929/11.
- ³ Див.: Biskupski R. Ikona świętego Mikołaja z 2. połowy XV wieku z Owczar. Katalog zbiorów / Romuald Biskupski. – Sanok: Muzeum Historyczne, 2006; Гелитович М. Святий Миколай з житієм. Ікони XV–XVIII ст. Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького. – Львів: Свічадо, 2008; Александрович В. Покров Богородиці. Українська середньовічна іконографія / Володимир Александрович. – Львів: Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича, 2010. Українські ікони празників дослідив М. Яноха: Janocha M. *Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej. Problem kanonu* / Michał Janocha. – Warszawa: Neriton, 2001.
- ⁴ Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія. – Львів: IV, 1998.; Скочиляс І. Титулатура українських церков Галичини на початку 30-х років XVIII ст. / Ігор Скочиляс // *Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнар. круглого столу* (Львів, 11–13 травня 1998 р.). – Львів: Логос, 1998. – С. 234; Його ж. Посвяти церков таїнству триєдиного Бога (за матеріалами генеральної візитації Львівської єпархії 1730–1733 рр.) / Ігор Скочиляс // *Християнські культури в Україні. Тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу*. – [Львів, 2000] – Вип. 2. – С. 87–92; Слободян В. Посвяти церков Холмської єпархії / Василь Слободян // *Там само*. – С. 93–96; Сирохман М. Церкви України. Закарпаття. – Львів: Вид-во «Мс», 2000.
- ⁵ A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Kormányzóság Schematismusa. – Pécs, 1982.
- ⁶ Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum pro Anno a Christo Nato M.D.CCC.XXVIII. Magno Varadini, 1828.

- ⁷ Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Eperiessiensis, pro Anno Domini MDCCCXXXIII. – Eperiessini, 1833; Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Eperiessiensis, pro Anno Domini 1884. – Eperjesini, 1884; Schematismus Gréckokatolíckeho biskupstva 1994. – Prešov: Gréckokatolícke biskupstvo, 1994; Schematismus Gréckokatolíckej Prešovskej metropolie 2008. – Prešov: Petra, 2008.
- ⁸ Hudák J. Patrociniá na Slovensku (súpis a historický vývin) / Ján Hudák. – Bratislava: Umenovedný ústav Slovenskej akadémie vied, 1984; Judák V. Katalóg patrocinií na Slovensku / Viliam Judák, Štefan Poláčik. – Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 2009.
- ⁹ У найдавніших відомих документах село згадується під латинською назвою Villa Sanctae Trinitatis. Див.: Uličný F. Dejiny osídlenia Šariša / Ferdinand Uličný. – Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990. – С. 334–335. У селі зведено мурований римо-католицький храм св. Стефана Угорського та дерев'яна греко-католицька церква св. Луки.
- ¹⁰ Див.: Judák V. Katalóg patrocinií na Slovensku... Наприклад: с. 43 (Св. Духа), 58 (св. Трійці), 70 (Вознесення Господнє), 76 (Богородиця), 197 (Св. Архангел Михаїл) та ін.
- ¹¹ Див.: Скочиляс І. Посвяти церков таїнству триєдиного Бога... – С. 89–91.
- ¹² Вознесення Господнє (11), Воздвиження Св. Хреста (3), Св. Духа (9), Преображення Господнє (1). П'ятим стало Стрітіння Господнє (2), що раніше фігурувало як Очищення Богородиці (с. Кожани).
- ¹³ Чотирьом Марійним патроциніям (Благовіщення, Покров, Різдво Богородиці, Успення) було присвячено в 1833 р. – 99 церков, 1884 р. – 113, 1994 р. – 191, 2008 р. – 187.
- ¹⁴ Див.: Grešlík V. Ikony Šarišského múzea v Bardejove / Vladislav Grešlík. – Bratislava: Ars Monument, 1994. – С. 69, де вперше з авторського напису на іконі вказано маляра та точне датування.
- ¹⁵ Тепер зберігається в колекції Музею української культури в Свиднику.
- ¹⁶ Сьогодні разом з церквою – складова скансену в м. Стара Любовня.
- ¹⁷ Нині в експозиції ікон Словацької національної галереї (замок у м. Зволен).

SUMMARY

Vladislav Grešlík

Trinitarian patrociniatum of churches of Byzantine-Slavic rite in Eastern Slovakia and their icons

The article shows some aspects connected with Trinitarian patrociniatum of churches of Eastern rite in Slovakia from the Middle Age to 2008. The most typical examples of iconography of Eastern Slovakia of XVII–XXI centuries are presented on the base of preserved monuments (churches, icons).

Keywords: church, Trinitarian patrociniatum, icons, eastern Slovakia.